

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2024.003

Karol Kowalczuk

Wydział Nauk o Edukacji

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-4275-3372

karol.kow@interia.eu

RODZINA JAKO KLUCZOWA INSTYTUCJA KSZTAŁTUJĄCA PRAWIDŁOWE WZORCE KORZYSTANIA Z MEDIÓW CYFROWYCH

Family as a Key Institution Shaping Proper Patterns of Using Digital Media

Streszczenie

Dynamiczne przeobrażenia cywilizacyjne bezpośrednio przekładają się na instytucję rodziny. Obecnie staje ona w obliczu transformacji związanej z jej funkcjonowaniem w przestrzeni społecznej. Proces ten w dużej mierze jest determinowany nowymi rozwiązaniami cyfrowymi, których powszechność w społeczeństwie stale wzrasta. Jednak pojawienie się nawet bardzo zaawansowanych technologii nie degraduje roli rodziców w procesie wychowania, a wręcz przeciwnie, stawia przed nimi nowe wyzwania i podnosi ich rangę we współczesnym procesie kształtowania charakterów młodych ludzi.

Celem artykułu jest przedstawienie roli rodziny jako kluczowej instytucji kształtującej prawidłowe wzorce funkcjonowania dzieci we współczesnej przestrzeni społecznej modelowanej przez nowe technologie. Dokonana w artykule teoretyczna analiza prezentuje rodzinę jako kluczową instytucję odpowiedzialną za wychowanie, opisuje specyfikę funkcjonowania dzieci w świecie

zdominowanym przez nowe technologie, a także wskazuje na prawidłowe postawy rodziców wobec podopiecznych korzystających z cyfrowych narzędzi, podkreślając jednocześnie istotną rolę, jaką odgrywa tradycyjna rodzina nawet w świecie, w którym coraz więcej podejmowanych aktywności ma wymiar digitalny.

Słowa kluczowe: rodzina, wychowanie, wartości, nowe technologie, media

Abstract

Dynamic civilizational transformations directly translate into the family institution, which is also characterized by constant changes. Currently, the family is facing a transformation related to its functioning in the social space. It is largely determined by new digital solutions, the popularity of which is constantly increasing in society. This is a good example of the fact that the emergence of even very advanced technologies does not degrade the role of parents in the upbringing process, but, on the contrary, it puts new challenges before them and raises the importance they play in the modern process of shaping young people.

The aim of the article is to present the role of the family as a key institution shaping the correct functioning patterns of children in the contemporary social space modeled by new technologies. The theoretical analysis carried out in the article presents the family as a key institution responsible for upbringing, describes the specificity of children's functioning in a world dominated by new technologies, and also indicates the correct attitudes of parents towards children using digital tools, while emphasizing the important role played by the traditional family, even in a world where more and more activities are digital.

Key words: family, upbringing, values, new technologies, media

Wprowadzenie

Świat płynnej nowoczesności determinuje wiele zmian w funkcjonowaniu współczesnego społeczeństwa. Przekłada się to bezpośrednio na egzystencję człowieka rozpatrywaną w kontekście zarówno

indywidualnym, jak i globalnym. Większość dynamicznych przemian zachodzących w strukturze cywilizacyjnej jest podyktowana ewolucją przestrzeni informacyjno-komunikacyjnej. Zmiany te dotyczą wszystkich grup społecznych. W szczególnym zaś wymiarze dotyczą rodziny. Współczesny rozwój technologii dostarcza licznych narzędzi ułatwiających jej funkcjonowanie w wielu obszarach, ale także jest determinantem wyzwań, z którymi musi się ona zmierzyć.

Mimo dokonującej się rewolucji w wielu sferach życia, kryzysów ekonomicznych i zawirowań geopolitycznych to właśnie rodzina stanowi nienaruszalny fundament wzrostu społeczeństwa. Same zaś stosunki między jej członkami kreują trwałe i w większości niespotykane więzi determinujące silne zespolecie w grupie (Kawula 2007, s. 50). Dzięki temu w ciągle ewoluującej przestrzeni społecznej rodzina jest zdecydowanie nadrzędną wartością będącą zarówno nosicielem, jak i obrońcą cenionych postaw (Mariański 2001, s. 299). To właśnie ona odpowiada za proces wychowania, a przez to również wdraża dziecko w życie społeczne. W gestii rodziców leży ustalenie początkowych wzorców osobowych, które potomkowie przyswajają poprzez obserwację i naśladowanie. Jest to pierwszy proces socjalizacji, w którym dzięki członkom rodziny młody człowiek nabywa i kształtuje swój system wartości, norm, zachowań oraz wzorców (Izdebska 2011, ss. 64–66).

Każde pokolenie charakteryzuje się indywidualnym, różniącym się od poprzednich spojrzeniem na świat. Niezmiennie jednak to więź łącząca członków rodziny stanowi klucz do kształtowania i utrwalania właściwych postaw i wartości. To ona jest jednym z najstarszych typów międzyludzkich więzi, dzięki którym zachowanie kluczowych wartości w życiu społecznym i jednostkowym jest możliwe (Skrzypniak 2012, s. 78).

Warto zaznaczyć, że wraz z przeobrażeniami cywilizacyjnymi, globalizacją i ewolucją polityczno-społeczną zmieniają się wizerunek i model współczesnej rodziny. Funkcjonowanie w innym wymiarze społecznym i kulturowym niż kilkanaście lat temu powoduje, że następuje proces jej detradycjonalizacji (Matyjas 2020, s. 89). U istoty tych przemian leżą dezintegracja tradycyjnych form życia małżeńsko-rodzinnego oraz zmiany sposobu funkcjonowania poszczególnych jej członków (Adamski 2002, s. 179).

Zaistniała różnorodność form życia małżeńsko-rodzinnego, obejmująca swoją strukturą m.in. rodziny nuklearne, multilateralne, monoparentalne, podlega ciągłej dywersyfikacji i stanowi proces nieodwracalny. Każda rzeczywistość rodzinna charakteryzuje się określonym stylem funkcjonowania zmierzającym do osiągnięcia wysokiego poziomu satysfakcji z życia, zaspokojenia swoich potrzeb oraz samorealizacji. Pojawiają się w nich także specyficzne wyzwania, problemy i trudności (Prucnal-Wójcik 2018, s. 54). Jednocześnie formy te tworzą wzajemne interakcje, a wszystkie jednostkowe działania mają przełożenie na sytuację wewnętrzną, w rezultacie umożliwiającą konstruowanie całościowego obrazu rzeczywistości współczesnej rodziny (Dybowska 2018, s. 22).

Wszystkie struktury definiowane w sposób bardziej tradycyjny bądź przybierające formę dynamicznie rekonstruujących się modeli alternatywnych mogą być traktowane jako pierwotne miejsce uczestnictwa młodej jednostki w życiu społecznym i jako takie nie powinny być marginalizowane ani pomijane (Ściupider-Młodkowska 2020, s. 248). Ponieważ przemiany dokonują się zarówno w społeczeństwie, jak i wewnątrz samej instytucji, rodzina stanowi środowisko naturalne i niepowtarzalne, a w zależności od prawidłowego lub zaburzonego oddziaływania na członków tworzy efektywne środowisko wychowawcze (Dybowska 2018, s. 22).

Zdaniem badaczy pomimo ciągłego rozszerzania się definicji rodziny oraz zmieniających się stylów jej funkcjonowania w otaczającej rzeczywistości zajmuje ona trwale najwyższą pozycję w hierarchii wartości wskazywaną przez ankietowanych (młodzież i osoby dorosłe). Co warto podkreślić, jest to tendencja względnie stała, widoczna w badaniach z przełomu wieku (Adamski 2002, ss. 181–182), jak i tych nowszych (CEBOS 2019).

Rodzina wypełnia zróżnicowane zadania zarówno w odniesieniu do swoich członków, jak i społeczeństwa, w którym funkcjonuje. Tworząc swoistą mikrostrukturę, przekazuje system wartości kulturowych młodszemu pokoleniu, filtruje wartości przekazywane przez środowisko masowego przekazu, ale tworzy także własny styl funkcjonowania w warunkach społeczno-kulturowych (Kawula 2007, s. 48).

Modyfikacje norm i zachowań, które przez dziesięciolecia były podtrzymywane przez rodzinę i uznawane za coś trwałego, dzisiaj ulegają zachwianiu. Odnosi się to do procesu globalizacji i związanej z tym faktem mediatyzacji rzeczywistości jako jednego z ważnych czynników kształtujących współczesne środowisko społeczne. Każdy niezależnie od wieku doświadcza wpływu technologii na codzienne funkcjonowanie, w którym coraz częściej kontakty wirtualne zaczynają być traktowane jako nadrzędne. Mediatyzacja społeczeństwa, dotykająca rodzin, wiąże się z kreowaniem określonych i oczekiwanych norm, zachowań oraz „nowoczesnego” systemu wartości. Media starają się modelować rzeczywistość, dostarczając wzorów do naśladowania, wpływających bezpośrednio na procesy socjalizacji i wychowania, niejednokrotnie je zaburzając (Matyjas 2020, ss. 90–91).

Uwarunkowania globalne, tj. autonomizacja i cyfryzacja życia, liberalizacja zachowań, sytuacje ekonomiczno-gospodarcze, powodują przemianę rodziny w obszarze aksjologicznym i mogą stanowić zagrożenie w procesach socjalizacji najmłodszych. Niezmiennie jednak to rodzina stoi na straży wartości, które są gwarancją prawidłowego rozwoju przyszłych pokoleń.

Rodzina wobec rewolucji cyfrowej

Egzystencja człowieka coraz mocniej skupiona jest wokół technologii informacyjno-komunikacyjnych, organizujących życie zbiorowości, a także bezpośrednio wpływających na gospodarkę, w której dominują usługi i produkty oparte przede wszystkim na dystrybucji informacji (Juszczak 2005, s. 27). Rozwój sieci internetowych, a w związku z tym stworzenie szerokiego i powszechnego dostępu do danych z jednoczesnym umożliwieniem ich transmisji i analizy, stał się krokiem kluczowych zmian, które obecnie następują. Internet wkroczył w przestrzeń społeczną, wywierając ogromny wpływ na funkcjonowanie współczesnej rodziny. Główną tego przyczynę można upatrywać w zmiennym sposobie odbierania przekazów medialnych przez jej członków. W konsekwencji determinuje to zróżnicowany system funkcjonowania jednostek zarówno w przestrzeni lokalnej, jak i globalnej.

Najbardziej otwarte na nowe technologiczne rozwiązania są dzieci i młodzież, które od najmłodszych lat stają się aktywnymi konsumentami dóbr cyfrowych. Konsekwencje takiego podejścia opisał amerykański badacz mediów i zagadnień edukacyjnych Marc Prensky, który w swoim artykule *Digital Natives, Digital Immigrants* (Prensky 2001) analizował problem w komunikacji międzypokoleniowej na przełomie XX i XXI wieku. Przyczynę takiego stanu rzeczy upatruje w zmiennym sposobie przetwarzania danych, wynikającym z dominacji innych kanałów komunikacyjnych wśród młodzieży i dzieci (określanych mianem cyfrowych tubylców) oraz ich rodziców i nauczycieli (określanych jako cyfrowi imigranci). Różnica ta jest generowana faktem, że starsze pokolenia zostały wychowane w czasach, w których obowiązywał jednokierunkowy, mało zróżnicowany komunikat analogowy. Rozwój nowych technologii natomiast spowodował pojawienie się przekazów opartych na wielokanałowości utożsamianej z Internetem, które wpływają na kształtowanie wielopoziomowej strategii komunikacyjnej preferowanej przez współczesnych odbiorców (w większości ludzi młodych). Problem ten wskazuje nie tylko na przeszkody w kontakcie między rodzicem/nauczycielami a dziećmi/uczniami wynikające z odmiennych preferencji wyszukiwania i przetwarzania danych, lecz także na dominację odmiennych strategii odbioru przekazów multimedialnych. Ten właśnie element jest szczególnie istotny w kształtowaniu i zrozumieniu relacji międzypokoleniowej współczesnych opiekunów w kontekście odbioru cyfrowych treści.

Dziecko żyjące w czasach globalizacji doświadcza nieustannej transformacji systemowej w świecie zdominowanym przez mass media. Naturalna przestrzeń funkcjonowania najmłodszych gwałtownie poszerza się o cyfrowy wymiar, którego konsekwencją jest wypełnienie go przekazem nadawanym przez telewizję, komputer, Internet czy telefon komórkowy (Izdebska 2005, s. 166). Współcześnie płaszczyzna cyfrowa nie jest odbierana jedynie jako przestrzeń informacyjno-komunikacyjna, ale odgrywa o wiele szerszą rolę. Funkcjonowanie współczesnego dziecka odbywa się w znacznym stopniu w przestrzeni wirtualnej i elektronicznej, wpływając dynamicznie na rozwój sfery emocjonalnej, intelektualnej, kształcąco-poznawczej, motywacyjnej, a także etyczno-moralnej (Juszczyk 2005, s. 29). W związku z tym można zauważyć

bardzo szerokie oddziaływanie nowych technologii na obszary, które z punktu widzenia rozwoju młodej jednostki są niezwykle istotne.

Równocześnie media cyfrowe naruszają tradycyjny przekaz międzypokoleniowy, w którym doświadczenia przedstawicieli cyfrowego pokolenia stają się całkiem odmienne od doświadczeń rodziców i opiekunów. Młodzież dzięki sprawniejszemu korzystaniu z przestrzeni informacyjnej staje się bardziej niezależna, co może rodzić brak porozumienia i frustrację osób dorosłych. Obecnie media towarzyszą nam na co dzień, przekształcając przestrzeń funkcjonowania rodziny w element sieci informacyjnej. W procesie socjalizacji ich rola stale wzrasta i chociaż przybiera niekiedy charakter pośredni, to jest dość istotna, rzadko bowiem oddziaływanie mediów cyfrowych w sposób zadowalający koreluje z działaniami edukacyjnymi podejmowanymi przez instytucje szkoły i rodziny (Gosek 2020, s. 53).

Jednocześnie trzeba mieć na uwadze, że wszechobecna cyfryzacja i rozwój społeczeństwa są integralne. Sednem podejmowanych działań wychowawczych powinna być zatem wnikliwa obserwacja postępującego procesu cyfryzacji i jego wpływu na młodych ludzi, kształtującego ich tożsamość społeczną, płciową oraz generującego zagrożenia i korzyści korzystania z Internetu (Juza, Nogas 2011, s. 84). Dynamiczny rozwój cyberprzestrzeni przekłada się bowiem na zakłócenia w postrzeganiu rzeczywistości i trudności odróżnienia tego, co wirtualne, od tego, co rzeczywiste.

Możemy wyróżnić trzy obszary cyfrowych zagrożeń: osobowe (obejmujące m.in. rozwój fizyczny, intelektualny, emocjonalny, moralny), społeczne (obejmujące m.in. analfabetyzm cyfrowy i wykluczenie społeczne, zachowania ryzykowne, wzrost liczby sprawców oraz ofiar dezinformacji i manipulacji medialnej) i kulturowe (obejmujące m.in. bezkrytyczne przenoszenie wzorców kulturowych, zagrożenie tożsamości kulturowej) (Tanaś 2021, s. 103). Klasyfikacja ta wyraźnie wskazuje na szerokie spektrum niebezpieczeństw, na które narażony jest mało doświadczony, młody użytkownik sieci.

Problem tych zagrożeń jest niezwykle ważny, ponieważ dotyczy nie tylko młodzieży, lecz także coraz częściej najmłodszych dzieci. Badania wskazują, że w Polsce już ponad 40% dzieci w wieku 1–2 lata korzysta z tabletów lub smartfonów, a co trzecie z nich robi to codziennie lub

prawie codziennie. Jeżeli w tak młodym wieku doświadczenia poznawcze zostają ograniczane w dużej mierze do korzystania z przestrzeni cyfrowej, to w sposób niepokojący zastępuje ona kontakt z ludźmi, wspólną zabawę i odbieranie świata wszystkimi zmysłami. Naraża to tym samym na powstanie licznych zaburzeń w rozwoju struktur neuronowych w mózgu. Dlatego już od lat Światowa Organizacja Zdrowia apeluje, aby dzieciom w wieku poniżej dwóch lat nie udostępniać urządzeń ekranowych (Rywczyńska, Jaroszewski 2018, s. 6). Nawet odpowiednio dobrane treści internetowe mogą mieć negatywne następstwa, jeśli zostaną wprowadzone do świata dziecka zbyt wcześnie i zbyt intensywnie.

Cyberprzestrzeń może być niebezpieczna nie tylko dla najmłodszych, lecz także nastoletnich użytkowników. Rozwój urządzeń mobilnych i powszechny dostęp do sieci stworzyły przestrzeń generującą liczne zagrożenia, na które narażeni są młodzi odbiorcy niemal codziennie. Badania prowadzone w Polsce wskazują, że co trzeci nastolatek ogląda „patotreści”, co czwarty ogląda treści pornograficzne w Internecie (w ciągu kilku ostatnich lat obserwowany jest znaczny wzrost doświadczeń związanych z pornografią internetową), a co piąty deklaruje, że doświadczył cyberprzemocy (dane pochodzące z raportów Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej NASK oraz Fundacji Orange).

Jak wskazują badacze, w sieci pojawiają się coraz to nowsze obszary związane np. z kreowaniem specyficznych internetowych ponowoczesnych subkultur, tj. gamerzy, influencerzy, hejterzy, trolle, incele, którzy w swoich dążeniach skupionych na poszukiwaniu sposobu wyrażenia własnej ekspresji stanowią nowe zagrożenia. Mogą być niebezpieczni zwłaszcza dla młodych osób poszukujących akceptacji bądź próbujących zdefiniować swoją tożsamość (Bąk, Łukaszewski 2020, s. 101). Dlatego w przypadku rodziców tak ważna jest nie tylko świadomość istniejących niebezpieczeństw, lecz także umiejętność prowadzenia z dzieckiem otwartego dialogu, opartego na wzajemnym zaufaniu i zrozumieniu.

Wzorce zachowań rodziców w kontakcie z cyfrową aktywnością podopiecznych

Pomimo pojawiających się nowych obszarów kultury cyfrowej i wynikających z nich zagrożeń tradycyjne ujęcie rodziny jako wzorca prawidłowych zachowań jest nadal bardzo aktualne. Według Zbigniewa Tyszkę szczególnie istotną grupą odniesienia dla poprawnie funkcjonującej jednostki jest prawidłowo ukształtowana rodzina. Silnie identyfikujące się z nią dziecko jest zarówno jej członkiem, jak i reprezentantem. Przyśwajane wzorce kreowane przez rodzinę mają bezpośredni wpływ na kształtowanie poglądów, zachowań, obyczajów oraz postaw. W wymiarze społecznym stanowi to naturalne zachowanie zgodne z obowiązującymi regułami i nakazami oraz wpływa na kreowanie wewnętrznej i zewnętrznej tożsamości osobnika w świecie (Tyszka 1979, ss. 71–72).

W podobnym kontekście można przytoczyć słowa Wojciecha Świątkiewicza:

człowiek oczami rodziny patrzy na otaczający go świat społeczny, uczy się go nazywać i klasyfikować, uznawać za przyjazny lub wrogi, swój lub obcy. W jej perspektywie postrzega sens swojego życia, formułuje własne cele życiowe i sposoby ich osiągnięcia. Tak właśnie kształtowana jest podstawowa rzeczywistość kultury, która na zawsze już stanie się symbolicznym układem odniesienia zarówno wówczas, gdy w swoim dorosłym życiu człowiek będzie twórczo rozwijał rodzinne doświadczenia, jak i wtedy, gdy będzie im własnym postępowaniem zaprzeczał (Świątkiewicz 1998, s. 9).

Powyższy cytat podkreśla ponadczasowy charakter roli, jaką odgrywa rodzina w kształtowaniu kluczowych wartości, norm i zasad niezbędnych w funkcjonowaniu młodego człowieka w przestrzeni społecznej. Dotyczy to również kształtowania kompetencji informacyjno-komunikacyjnych. Pomimo znaczących dysproporcji wynikających z międzypokoleniowych umiejętności korzystania z nowych mediów warto mieć na uwadze słowa Yaldy T. Uhls, że dzieci z całą pewnością znają lepiej technologie, ale dorośli mimo wszystko lepiej znają życie (Uhls 2016, s. 19).

Urządzenia cyfrowe stają się zasadniczym atrybutem tożsamości społecznej, dzięki któremu zarówno młode pokolenia, jak i dorośli budują scenariusze dnia codziennego, swoje strategie afiliacyjne i hierarchie aspiracji (Lange 2019, s. 49).

Współcześni rodzice jako bezpośredni i pośredni użytkownicy cyberprzestrzeni podejmują wysiłek wychowawczy wobec podopiecznych „uwikłanych” w technologiczny świat, przyjmując różne postawy. W celu przeanalizowania stylów podejścia do aktywności cyfrowej dzieci warto odnieść się do badań Hagit Sasson i Gustavo Mescha z Wydziału Socjologii i Antropologii Uniwersytetu w Haifie. Dokonując analizy zachowań dorosłych opiekunów, badacze opracowali model trzech zachowań w stosunku do wychowanków korzystających z cyfrowych systemów pozyskiwania i komunikowania (m.in. Internetu):

1. Mediacja poprzez nadzór – intensywny monitoring ukierunkowany na silne inwigilowanie i nadzorowanie odwiedzanych stron, instalowanie programów filtrujących oraz znaczne ograniczenie czasu spędzanego w Internecie (komputerze, smartfonie).
2. Mediacja poprzez wskazówki – działania rodziców ukierunkowane na dyskusję na temat zagrożeń wynikających z korzystania z Internetu, zapewnienie wsparcia w sytuacji niepokoju.
3. Brak jakiegokolwiek mediacji – brak jakiegokolwiek reakcji na działania dzieci w Internecie (Sasson, Mesch 2017).

Spośród wyodrębnionych wzorców zachowań najbardziej negatywny okazał się typ restrykcyjnej kontroli. Należy zatem zadać pytanie, dlaczego to właśnie ten model jest najmniej efektywny?

Przyczyny tego stanu rzeczy można upatrywać w samym sposobie funkcjonowania młodzieży, która dorastając w przestrzeni nasyconej nowymi technologiami, potrafi w sposób płynny łączyć zarówno tożsamość wirtualną, jak i realną. W rezultacie młode osoby wykorzystują narzędzia cyfrowe do zaspokajania zwyczajnych potrzeb dojrzewających ludzi związanych m.in. ze wzmożoną komunikacją ze znajomymi, samodzielnym wyszukiwaniem informacji i stopniowym uniezależnianiem się od rodziców. Stanowi to naturalne zachowanie związane z prawidłowym kształtowaniem i rozwojem tożsamości dziecka (Uhls 2016, s. 19). Dorastająca jednostka kształtuje się w świecie sprzeczności, doświadczając silnych przemian wewnętrznych, mających swoje

podłoże w dojrzewaniu w wielu sferach przekładających się na kształtowanie własnej podmiotowości (Kozak 2014, s. 195).

Przesadny monitoring wirtualnych aktywności dziecka przynosi taki sam efekt jak przesadna inwigilacja jego przestrzeni fizycznej. Młoda osoba poszukująca swojego miejsca w świecie pełnym sprzecznych bodźców musi postrzegać członków rodziny jako wspierających i kochających, a nie widzieć w nich bezwzględnych strażników. Powinna doświadczać kontekstu emocjonalnego będącego spoiwem relacji wewnątrzgrupowych.

Przesadny nadzór, jak też brak jakiejkolwiek kontroli ze strony opiekunów wskazują na nieefektywną postawę wobec cyfrowej aktywności podopiecznych. Świat płynnej nowoczesności oferuje coraz bardziej immersyjne rozwiązania zarówno w sferze komunikacji, rozrywki czy zdobywania informacji, które coraz silniej łączą odbiorców z nowymi technologiami. Cyfrowi tubylcy mają wysokie predyspozycje do eksploracji zasobów wirtualnych, jednak niezbędne jest odpowiedzialne monitorowanie podejmowanych przez nich aktywności.

Wnioski płynące z analizy wskazanych powyżej trzech modeli zachowań potwierdzają również przypuszczenia Państwowego Instytutu Badawczego NASK. Badania dowodzą, że rodzice rozumieją, iż ich dzieci poznają współczesny świat za pośrednictwem nowych technologii, a ich potrzeby poznawcze, komunikacyjne i ludyczne są zaspokajane głównie z wykorzystaniem narzędzi cyfrowych. Chociaż opiekunowie posiadają wiedzę na temat urządzeń, z których korzystają ich dzieci, i potrafią scharakteryzować zakres wykorzystania Internetu przez podopiecznych, to jednak mają problem z precyzyjnym określeniem czasu spędzanego przez nich w sieci, rodzajów podejmowanych aktywności oraz treści, z jakimi stykają się w Internecie. Badania wskazały, że najczęstszym działaniem profilaktycznym podejmowanym przez rodziców są rozmowy dotyczące cyfrowego bezpieczeństwa. Warto podkreślić, że deklaratywne prowadzenie takich rozmów było częściej wskazywane przez rodziców, natomiast dzieci wskazały, że opiekunowie statystycznie rzadziej prowadzą takie rozmowy. Istotny wniosek płynący z badań wskazuje, że prowadzenie przez rodziców rozmów ograniczających się jedynie do zakazów niekoniecznie pozytywnie wpływa na prawidłowe kodowanie wzorców zachowania się w środowisku cyfrowym dzieci.

Podejście autorytarne, nadmiernie kontrolujące, nie stanowiło najbardziej skutecznej strategii walki z cyberzagrożeniami. Zdecydowanie bardziej efektywne były rozmowy, w których opiekunowie znajdowali czas na dyskusję i wnikliwą analizę zachowań swoich podopiecznych, uwzględniając ich potrzeby. Takie dzieci w dużo mniejszym stopniu były narażone na manipulację i rzadziej podejmowały zachowania ryzykowne w Internecie (Lange 2019, s. 50). Dorośli w tym wypadku odgrywali ważną rolę przewodnika w eksploracji Internetu oraz budowaniu wiedzy i umiejętności potrzebnych do wykorzystywania go w sposób bezpieczny i wartościowy.

Pomimo że współcześnie dzieci i młodzież intensywnie eksplorują zasoby sieciowe, czują się często zagubione, osamotnione i zdezorientowane w funkcjonowaniu w tak dynamicznym, wielosensorycznym świecie. Dlatego najbardziej optymalną formą podejścia do cyfrowego świata jest strategia mediacji poprzez wskazówki. Jest ona najbardziej racjonalnym rozwiązaniem wobec faktu nieefektywnych skrajnych postaw wobec cyfrowej aktywności podopiecznych, które mogą być źródłem kształtowania nieprawidłowych wzorców zachowań względem nowych technologii.

Rodzice w mniejszym stopniu narażeni są na uzależnienia od technologii, wpływa na to ich własne doświadczenie, jak i czas poświęcany na aktywność cyfrową, które u większości przedstawicieli starszego pokolenia nie zdominowały tradycyjnych strategii przetwarzania informacji. Dlatego też w sposób bardziej racjonalny potrafią oni definiować normy i zasady funkcjonowania w określonych środowiskach oraz je egzekwować. To właśnie formy komunikacji, tj. rozmowa, konsultacja, wymiana uwag, stają się najistotniejszym czynnikiem ochronnym przekładającym się na ilość wspólnie spędzonego czasu. Zmniejsza to znacząco niebezpieczeństwo problematycznego użytkowania sieci oraz podejmowania różnego typu zachowań ryzykownych i jest najskuteczniejszym sposobem tworzenia trwałych relacji opartych na wzajemnym zrozumieniu swoich potrzeb (tamże).

Funkcje wychowawcze w zakresie dbania o bezpieczeństwo podopiecznych mogą być realizowane również z wykorzystaniem narzędzi automatycznych obejmujących m.in. aplikacje do kontroli rodzicielskiej (instalowane na urządzeniu dziecka) czy oprogramowanie

monitorujące i blokujące nieodpowiednie strony bądź treści w ramach sieci bezprzewodowej (tamże, s. 40).

Kluczowa rola rodziny w kształtowaniu podejścia do nowych technologii

Rozwój technologiczny determinuje zmiany postrzegania rodziny w ujęciu tradycyjnym, a także modyfikuje jej podstawowe funkcje wychowawcze, dodając jeszcze jeden obszar zainteresowań – wymiar cyfrowy. Współczesne rodzicielstwo obejmuje nie tylko podmiotowe podejście do wszystkich członków rodziny, lecz także staje się łącznikiem tego, co tradycyjne, z tym, co nowoczesne. Jest to zadanie bardzo ważne, wymagające dużego nakładu pracy, ale realne w zamierzeniu, jeśli będzie refleksyjnie przetworzone przez nowoczesnych rodziców (Wrońska 2011, s. 76). Powinno ono także determinować postawę odpowiedzialności za podopiecznych, a przez to zmuszać do podjęcia ogółu zadań wychowawczych zmierzających do przekazania odpowiedniego systemu wartości. W rezultacie ma ono zapewnić dziecku stabilizację, bezpieczeństwo, zaufanie i dostarczenie niezbędnych punktów orientacyjnych (tamże, ss. 75–76).

W podejmowanych działaniach wychowawczych równie ważne stają się takie czynniki jak poziom alfabetyzacji cyfrowej dzieci warunkujący zdolność do krytycznego wartościowania i analizowania medialnego przekazu, zainteresowanie opiekunów aktywnością podopiecznych oraz poziom ich kompetencji w obszarze edukacji medialnej (Juszczak 2005, ss. 31–32).

Dlatego w kontakcie z cyfrowym światem rodzina jest nieocenionym wsparciem dla dziecka. To ona przygotowuje młodego człowieka do konfrontacji z otaczającym go światem. I chociaż w kontekście dominacji nowych technologii funkcja wychowawcza może ewoluować, to nadal kluczową rolę w zakresie dostarczania informacji odgrywają rodzice. Podkreślając mediacyjny charakter wychowawczy rodziny, można wyróżnić następujące postawy opiekunów w cyfrowym świecie:

- rodzice i nauczyciele współcześnie przestają być głównym źródłem informacji dla dzieci i młodzieży,

- rodzice i nauczyciele powinni przyjąć nową rolę – przewodnika po świecie informacji,
- nauczyciele i rodzice powinni odgrywać rolę doradców w procesie uczenia się z wykorzystaniem nowych mediów (Błaszkievicz 2010/2011).

Skutecznie funkcjonujący system wychowania ma za zadanie przygotować, ale również motywować i skłaniać młodego człowieka do ciągłego samodoskonalenia i ulepszania świata, w którym żyje (Solak 2013, s. 90). Dotyczy to także jego egzystencji w świecie zdominowanym przez technologię.

Pomimo dokonujących się licznych przeobrażeń przestrzeni społecznej rodzice i wychowanie współcześnie nie tracą na znaczeniu. W tym kontekście warto odwołać się do słów Jana Pawła II, który o wychowaniu pisał, że jest ono „[...] przede wszystkim obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym. Rodzice obdarzają swym dojrzałym człowieczeństwem nowo narodzonego człowieka, a ten z kolei obdarza ich całą nowością i świeżością człowieczeństwa, które z sobą przynosi na świat” (Jan Paweł II 1994, s. 57).

W innym miejscu, w kontekście samego procesu wychowawczego, Ojciec Święty pisał:

[...] prowadzi do fazy, do której się dochodzi wtedy, gdy po osiągnięciu pewnego stopnia dojrzałości psychofizycznej człowiek zaczyna wychowywać się sam. Z biegiem czasu owo samowychowanie przerośnie poniekąd dotychczasowy proces wychowawczy. [...] Mimo wszystko jednak proces samowychowania w zasadniczej mierze potwierdza to, co dokonało się w dziecku, chłopcu czy dziewczynie, poprzez wychowanie w rodzinie i w szkole. Nawet przeobrażając się, odchodząc we własnym kierunku, młody człowiek pozostaje nadal w orbicie swych egzystencjalnych korzeni (tamże, s. 59).

Przytoczone słowa nie tracą na aktualności, a wręcz zyskują nowe znaczenie w kontekście przygotowania młodych odbiorców do świadomego uczestnictwa w przestrzeni społecznej zdominowanej przez nowe technologie. Wskazują nieustannie na istotną rolę rodziców, ale także na konieczność ich „świeżego” (aktualnego) spojrzenia na świat, w którym przyszłe pokolenia będą funkcjonować. Zwłaszcza że konsekwencje

ich efektywnego działania będą miały znaczenie mikro- i makrostrukturalne, ważne dla wychowanków oraz całego prawidłowo funkcjonującego społeczeństwa (Kawula 2007, ss. 51–52).

Zakres wykorzystania nowych mediów przez młodych odbiorców jest ważnym czynnikiem potwierdzającym konieczność uczestnictwa rodziny w przestrzeni cyfrowej. Aspekt ten podkreślają wnioski płynące z podsumowania projektu *Living and Learning with New Media*, które wyraźnie wskazują, że znaczny obszar wykorzystania nowoczesnych technologii przez młodych odbiorców można nadal zakwalifikować jako model tradycyjny, pomimo że prowadzi on do osiągnięcia określonych zachowań w przestrzeni digitalnej. Jest to związane z tym, że aktywność cyfrowa młodych służy zazwyczaj do osiągania celów, które były także traktowane jako priorytetowe wśród starszych pokoleń. Zakres komunikacji w obrębie zamkniętej grupy czy ludyczny charakter aktywności w mediach cyfrowych nie odbiegają znacząco od podejmowanych wcześniejszych aktywności rodziców. Zdecydowanie zmieniły się jedynie narzędzia i środki służące do osiągnięcia tych celów (Ito i in. 2009).

Ważne zatem jest prowadzenie takich działań, które będą pokazywać, że narzędzia cyfrowe i cyberprzestrzeń stanowią obecnie specyficzną przestrzeń społeczną, w obrębie której dokonuje się aktywność podobna do tej w przestrzeni realnej, a w związku z tym istnieje konieczność konstruowania i przestrzegania zasad zapobiegających potencjalnym niebezpiecznym sytuacjom lub konfliktom interpersonalnym (Pyżalski 2009, s. 137). W tym znaczeniu rola rodziny na przestrzeni dziesięcioleci jest niezmienna.

Rodzina jako fundamentalne środowisko wychowawcze staje się pierwszym nauczycielem mediów i wychowawcą wprowadzającym zasady korzystania z technologii cyfrowych. Jednocześnie stanowi wzorzec racjonalnego korzystania z telewizji, komputera czy telefonu. Powinna uczyć relacji z mediami oraz prowadzić rozmowy o przekazach medialnych z najmłodszymi odbiorcami.

Należy dążyć do tego, aby rodzina była promotorem edukacji medialnej swoich członków, która stanowi najskuteczniejsze narzędzie społecznej, kulturowej i ekonomicznej zmiany. Dlatego tak ważne jest kształtowanie już od najmłodszych lat postawy krytycznego, selektywnego odbiorcy w stosunku do treści medialnych. Dzięki temu dzieci

mogą stać się aktywnymi i świadomymi podmiotami komunikacji medialnej. To również przyczyni się do podtrzymywania nieprzerwanego procesu budowania kompetencji medialnych w następnych pokoleniach odbiorców. Dużą rolę w tym procesie odgrywa także aktywne podążanie rodziców za szybkim tempem rozwoju nowych technologii oraz poznawanie możliwości wykorzystania stale ewoluujących narzędzi medialnych (Kosmalska 2019, s. 318).

Jesteśmy dzisiaj świadkami tego, jak bardzo nowoczesne technologie zmieniają nasz świat. Przykładem może być sztuczna inteligencja (*artificial intelligence* – AI), która nie jest zjawiskiem nowym, ale rozwój przestrzeni cyfrowej i zwiększona dostępność dla młodzieży sprawiły, że staje się elementem naszej codziennej egzystencji. Jej rola będzie wzrastać, a co za tym idzie – AI stanie się rzeczywistością, w której będą funkcjonować młode pokolenia. Możliwości, jakie niesie ze sobą AI w zakresie generowania treści, obrazów, dźwięków i filmów, są znaczące, a z pewnością będą ciągle rozwijane przez twórców. Pojawia się zatem problem właściwej interpretacji, świadomości zagrożeń oraz krytycznego podejścia do jej wytworów. Technologia sztucznej inteligencji rozwija się niezwykle dynamicznie, rodzic zatem powinien odgrywać kluczową rolę zarówno w kształceniu, jak i przygotowaniu dzieci do życia w świecie, w którym AI stanie się integralną częścią funkcjonowania w społeczeństwie. Rola rodzica w tym zakresie powinna obejmować zarówno monitorowanie prezentowanych treści pod kątem zgodności z naszymi ideałami, przekonaniami kulturowymi i religijnymi, jak i kwestie bezpieczeństwa związane z prywatnością (Ślubowski 2023). Jest to dobry przykład tego, że pojawienie się nawet bardzo zaawansowanych technologii nie degraduje roli rodziców w procesie wychowania, a wręcz przeciwnie, stawia przed nimi nowe wyzwania i podnosi ich rangę we współczesnym procesie kształtowania młodego pokolenia.

Zakończenie

Zjawisko rewolucji cyfrowej można rozpatrywać zarówno w aspekcie społecznym, edukacyjnym, jak i ekonomicznym. Staje się ono obszarem o szczególnym znaczeniu dla zrównoważonego rozwoju społeczeństwa informacyjnego, wchodząc w ścisłe relacje z różnymi sferami życia. Właściwe wykorzystanie potencjału nowych technologii może prowadzić do wyrównywania szans i poziomów życia w społeczeństwie.

Technologia cyfrowa nie odgradza młodych użytkowników od społecznej aktywności, ale stanowi integralną część ich wzrastania. Przestrzeń elektroniczna nierozzerwalnie łączy się z ich codzienną aktywnością, a tym samym pozwala poznawać świat, w którym funkcjonują (Uhls 2016, s. 68). Dzieci i młodzież jako odbiorcy przekazów medialnych powinny być traktowane jako podmioty aktywnie uczestniczące w kreowaniu kulturowej rzeczywistości, ponieważ ich światopogląd jest konstruowany na podstawie dostępnego dla nich przekazu kulturowego. W związku z tym lekceważenie zainteresowań młodzieży jest poniekąd lekceważeniem jej samej (Solak 2014, s. 226).

Odpowiedzialne rodzicielstwo pierwotnie oznacza świadomość pełni relacji między mężczyzną i kobietą, a następnie pełnej odpowiedzialności za dzieci. Na rodzicach spoczywa obowiązek zapewnienia warunków niezbędnych do rozwoju i życia. W rezultacie, w szerokim ujęciu, będzie to oznaczało takie wychowanie młodego człowieka, aby mógł w pełni realizować swoje człowieczeństwo (Ritter 2006, ss. 25–28). Egzystencja współczesnych dzieci jest nierozzerwalnie związana z nowocześniejszymi technologiami, które z pewnością będą istotnym elementem ich świata zarówno teraźniejszego, jak i przyszłego. Świadomi rodzice powinni zdawać sobie sprawę z tego, że spoczywa na nich odpowiedzialność takiego wspomagania rozwoju młodego człowieka, aby racjonalnie i bezpiecznie korzystał z narzędzi cyfrowych. Prezentując prawidłowe zachowania i normy, rodzice stanowią nieoceniony wzór wartości, jakimi powinni kierować się ich podopieczni, również w społeczeństwie informacyjnym. Dlatego istotna dla rodziców powinna być nie tylko wiedza na temat istniejących niebezpieczeństw, lecz także

umiejętność prowadzenia otwartego dialogu z dzieckiem opartego na wzajemnym zaufaniu i zrozumieniu.

Bibliografia:

- Adamski, F. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- Bąk, T., Łukaszewski, B. 2020. „Cyfrowe zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego. Nowe subkultury sieciowe, wirtualna rzeczywistość, sztuczna inteligencja”. *Współczesne Problemy Zarządzania* 1(16): 97–109. <https://doi.org/10.52934/wpz.87>.
- Błaszkiwicz, R. „Gry komputerowe a zdrowie dziecka w młodszy wieku szkolnym”. *Nauczanie Początkowe* 1 (2010/2011): 34–43.
- CBOS. *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*. 2019. https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF (dostęp: 21.09.2024).
- Cudak, S. „Zagrożenia funkcji rodziny we współczesnym świecie”. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 7 (2022): 9–10. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.9884>.
- Doniec, R. „Przemiany relacji rodzina a kultura wychowawcza rodziny w XIX wieku”. W: *Rodzina w świecie współczesnym*, red. M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka, 198–202. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.
- Drożdż, A. „Dzisiejsze modele moralności rodzinnej”. W: *Naturalne planowanie rodziny*, red. U. Dudziak, A. Deluga, 9–24. Szczecinek: Fundacja Nasza Przyszłość, 2006.
- Dybowska, E. „Transformacja pojęcia rodzina we współczesnym dyskursie interdyscyplinarnym”. W: *Pedagogika rodziny na początku XXI wieku w świetle pojęć i terminów*, red. B. Sieradzka-Baziur, 9–34. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2018.
- Fundacja Orange. *Badania i raporty*. <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/badania-raporty> (dostęp: 21.09.2024).
- Gosek, M. 2020. „Zmediatyzowana rodzina”. *Horyzonty Wychowania* 19(49): 49–61. <https://doi.org/10.35765/hw.1774>.
- Ito, M., Horst, H., Bittanti, M., Boyd, D., Stephenson, B., Lange, P., Pascoe, C., Robinson, L. *Living and Learning with New Media: Summary of Findings*

- from the Digital Youth Project*. Chicago, Illinois: MacArthur Foundation, 2009. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8519.001.0001>.
- Izdebska, H. *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy 2*. Warszawa: Wydawnictwo LexisNexis, 2011.
- Izdebska, J. „Dzieciństwo medialne współczesnych dzieci – teoretyczne i metodologiczne przesłanki badań”. W: *Dziecko w świecie wiedzy, informacji i komunikacji*, red. S. Juszczak, I. Polewczyk, 166–178. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005.
- Jan Paweł II. *List do rodzin Ojca Świętego Jana Pawła II. 1994 Rok Rodziny*. Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha, 1994.
- Juszczak, S. „Dziecko w świecie wiedzy, informacji i komunikacji”. W: *Dziecko w świecie wiedzy, informacji i komunikacji*, red. S. Juszczak, I. Polewczyk, 27–32. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005.
- Juza, Sz., Nogas, B. 2011. „Różnice międzypłciowe a wzorce korzystania z Internetu i przystosowanie społeczne dzieci i młodzieży”. *Studia Psychologica UKSW* 11(1): 81–97.
- Kawula, S. „Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza”. W: *Pedagogika rodziny. Obszar i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, 48–52. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007.
- Kosmalska, B. 2019. „Edukacja medialna w rodzinie”. *Studia Edukacyjne* 53: 301–320. <https://doi.org/10.14746/se.2019.53.17>.
- Kozak, S. *Patologia cyfrowego dzieciństwa i młodoci. Przyczyny, skutki, zapobieganie w rodzinach i w szkołach*. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2014.
- Lange, R. (red.). „Rodzice Nastolatków 3.0” Raport z ogólnopolskiego badania społecznego. Warszawa: NASK Państwowy Instytut Badawczy, 2019.
- Mariański, J. *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*. Lublin: Tow. Nauk. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001.
- Matyjas, B. 2020. „Pedagogika rodziny. Aktualna problematyka i nowe obszary badawcze”. *Studia z Teorii Wychowania* 2(31): 81–98. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3650>.
- NASK Raporty. <https://www.nask.pl/pl/raporty/raporty> (dostęp: 21.09.2024).
- Prensky, M. 2001. „Digital Natives, Digital Immigrants Part 1”. *On the Horizon* 9(5): 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>.
- Prucnal-Wójcik, M. „Rodzina w świetle ustawodawstwa polskiego i dokumentów międzynarodowych”. W: *Pedagogika rodziny na początku XXI wieku w świetle pojęć i terminów*, red. B. Sieradzka-Baziur, 59–82. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2018.

- Pyżalski, J. *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2009.
- Ritter, C. „Etos odpowiedzialnego rodzicielstwa”. W: *Naturalne planowanie rodziny*, red. U. Dudziak, A. Deluga, 25–28. Szczecinek: Fundacja Nasza Przyszłość, 2006.
- Rywczyńska, A., Jaroszewski, P. *Internet zabawek. Wsparcie dla rozwoju dziecka czy zagrożenie*. Warszawa: Państwowy Instytut Badawczy NASK, 2018.
- Sasson, H., Mesch, G. 2017. „The Role of Parental Mediation and Peer Norms on the Likelihood of Cyberbullying”. *The Journal of Genetic Psychology* 178(1): 15–27. <https://doi.org/10.1080/00221325.2016.1195330>.
- Skrzypniak, R. *Rodzina małą ojczyzną aksjologiczną*. Koszalin: Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, 2012.
- Solak, A. „Miejsce szkoły w społeczeństwie i jej rola w przygotowaniu do życia w zmieniającej się rzeczywistości”. W: *Dydaktyczna refleksja o edukacyjnych priorytetach*, red. A. Karpińska, M. Zińczuk, 81–92. Warszawa: Wydawnictwo Żak, 2014.
- Solak, A. „Roztropność i nadzieja – dwa skrzydła wychowania”. W: *Kształcenie zawodowe pedagoga i psychologa*, red. T. Lewowicki, J. Wilsz, I. Ziaziun, N. Nyczkało, 90. Częstochowa, Kijów: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, 2013.
- Ściupider-Młodkowska, M. 2020. „Rodziny i więzi międzyludzkie w cyfrowym uwikłaniu”. *Wychowanie w Rodzinie* 22: 241–256. <https://doi.org/10.34616/wwr.2020.1.241.256>.
- Ślubowski, Sz. „Jak rodzice powinni przygotować swoje dzieci na cyfrową przyszłość?”. *Gazeta na Niedzielę* (2023). <https://gnn.pl/rodzice-dzieci-cyfrowa-przyszlosc/> (dostęp: 15.05.2024).
- Świątkiewicz, W. „Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska”. W: *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*, red. W. Świątkiewicz, 71–89. Katowice: Wydawnictwo Instytutu Górnośląskiego, 1998.
- Tanaś, M. „Między wolnością a zniewoleniem człowieka w przestrzeni mediów cyfrowych”. W: *Humanistyczne ambiwalencje globalizacji – zbiór studiów*, red. A. Piejka, I. Wojnar, 93–106. Warszawa: Agencja Wydawniczo-Poligraficzna GIMPO, 2021.
- Tyszka, Z. *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN, 1979.
- Uhls, Y. T. *Cyfrowi rodzice. Dzieci w sieci. Jak być czujnym, a nie przeczulonym*. Kraków: Wydawnictwo IUVI, 2016.

Wawrzonkiewicz-Słomska, A., Cholewa, E. „Oddziaływanie mediów na dzieci i młodzież”. *Problemy Współczesnej Pedagogiki* 3(1) (2017): 25–35.

Wrońska, K. „Rodzicielstwo między tradycją a rozwiniętą nowoczesnością”. W: *Rodzina w świecie współczesnym*, red. M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka, 69–77. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.